

LETÂİFNÂME

(لطائف نامه)

Latife türünden güldürücü kısa metinleri
bir araya getiren eserlerin ortak adı
(bk. LATİFE).

LETÂİFÜ'L-HAYÂL

(لطائف الخيال)

Dârâbî'nin
(XII./XVIII. yüzyıl[?])
Farsça tezkire kitabı
(bk. DÂRÂBÎ).

LETÂİFÜ't-TAVÂİF

(لطائف الطوائف)

Fahreddîn-i Safî'nin
(ö. 939/1532)
latife ve güzel sözleri derlediği
Farsça eseri
(bk. SAFÎ, Fahreddin).

LEVÂİH

(اللوائح)

Seyrû sülûkün başlarında olan
derişlerde meydana gelen
kısa süreli mânevî aydınlanma (tecelli)
anlamında tasavvuf terimi
(bk. LEVÂMÎ).

LEVÂMÎ'

(اللوامع)

Sâlikte
gönül aydınlanmasını ifade eden
tasavvuf terimi.

Tasavvuf kaynaklarında sâlikin gönül dünyasının aydınlanmasını sağlayan nur kavramının çeşitli dereceleri için farklı terimler kullanılmıştır. Adım adım nefsin karanlıklarından uzaklaşıp mârifet güneşinin aydınlığına yaklaşmaya başlayan sâlikin gönlünde beliren alacakaranlık **levâih** (tekilî lâiha), şafağın söküp ortalığın aydınlanması **levâmi'** (tekilî lâmia), gönlünde mârifet güneşinin doğuşu **tavâli'** (tekilî tâlia) kelimeleriyle ifade edilmiştir. Bu üç aydınlanma derecesinin tesirleri birbirinden farklıdır. Levâih şimşek gibidir, sâlikin gönlünü âniden aydınlatır ve hemen kaybolur. Levâmi' levâihten biraz daha parlak, biraz daha kalıcıdır; bir an için sâliki kendinden alır. Tavâli' levâmi'-den daha sürekli ve güçlüdür. Seyrû sülûke yeni başlayan sâlikte görülen bu mütevazi haller onun daha sonraki mânevî

gelişimi için önemli ip uçları içerir. Abdülkerîm el-Kuşeyrî bu üç terimin ifade ettiği anlamların birbirine yakın olduğunu, aralarında kayda değer bir fark bulunmadığını söyler. Şehâbeddin es-Sühreverdî de levâih, levâmi', tavâli', bevâdih, vâkî', kâdih terimlerinin aynı mânânın farklı kelimelerle ifade edilmesinden ibaret olduğunu, aralarında önemli bir fark bulunmadığını belirtir. Levâih, levâmi' ve tavâli' terimleri genellikle "nur" veya "envâr" kelimesine izafe edilerek kullanılır (levâihu'l-envâr / levâihu'n-nûr, levâmiu'l-envâr / levâmiu'n-nûr). Tasavvufta nur kavramı ve onun çeşitli şekilleri çok önemli olduğundan sûfiler genellikle yazdıkları eserlere de nurla ilgili isimler vermişlerdir. Ebû Nasr es-Serrâc'ın *el-Lûma'*, Fahreddîn-i Irâkî'nin *Lema'ât*, Abdurrahman-ı Câmî'nin *Levâmi'* ve *Levâ'ih*'i bunun örnekleridir (bk. NÛR).

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "Tavâli'", "Levâmi'" md.leri; Ser-râc, *el-Lûma'*, s. 412, 422; Hücvîrî, *Keşfü'l-maḥ-cûb*, Tahran 1338 hş., s. 500; Baklî, *Şerḥ-i Şaḥ-ḥiyyât*, Tahran 1360 hş./1981, s. 556, 558; Sühreverdî, *Avârif*, s. 588; İbnü'l-Arabî, *el-Fütû-hât*, Kahire, ts., II, 388, 557; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd), Kahire 1395/1966, s. 228; Kâşânî, *İştilâhâtü's-şüfîyye*, s. 64, 72, 74; Ziyâeddin Nahşebî, *Silkü's-sülûk*, Tahran 1369, s. 12; Gümüşhânevî, *Câmî'u'l-uşûl*, Kahire 1298, s. 17, 22, 24.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

LEVÂMÎU'L-BEYYİNÂT

(لوامع البينات)

Fahreddin er-Râzî'nin
(ö. 606/1210)

Allah'ın isim ve sıfatlarına dair eseri.

Râzî'nin Allah'ın isim ve sıfatları hakkında bir eser yazdığı belirtilmekle birlikte bu çalışma kaynaklarda *Tefsîrû esmâ'illâhi'l-hüsna* (İbnü'l-Kiftî, s. 191), *Şerḥu'l-esmâ'i'l-hüsna* (Sübkî, VIII, 87), *Şerḥu esmâ'illâhi'l-hüsna* (İbn Hallikân, IV, 249), *Levâmi'u'l-beyyinât fî şerḥi es-mâ'illâh ve ş-şifât* (Keşfü'z-zunûn, II, 1569) gibi farklı adlarla kaydedilmiştir. Müellifin kendisi kitabının mukaddimesinde eserinin adını *Levâmi'u'l-beyyinât fî'l-esmâ'* ve *ş-şifât* (s. 17), *Mefâtîḥu'l-ğayb*'inde ise *Levâmi'u'l-beyyinât fî tefsîri'l-esmâ'* ve *ş-şifât* (XV, 70) şeklinde zikretmiştir. Kitap, Gurlular'ın Bâmiyân ve Toḥâristan kolu hükümdarı Ebû'l-Müeyyed Bahâeddin Sâm b. Muhammed b. Mes'ûd'a (1192-1206) ithafen yazılmıştır.

Levâmi'u'l-beyyinât üç bölümden (kısm) oluşmaktadır. "Prensipiler ve Ön Bilgiler" (mebâdî ve mukaddimât) adını taşıyan birinci bölüm, kitaptaki yöntemle dair kısa bir girişle birlikte esmâ-i hüsnâ hakkında genel konuların açıklandığı on fasıldan meydana gelir. Burada isim -müsem-mâya dair çeşitli görüşler zikredilmiş, ardından isim- sıfat münasebeti, isimlerin tevkipliği, tasnifi, zâtî sıfatlar, Allah'ı es-mâ-i hüsnâ ile zikretmenin fazileti, fikir ve zikir arasındaki ilişkide fikrin asıl, zikrin onun ürünü olduğu ve doksan dokuz isimle bağlantılı olarak tek sayının önemi hakkında bazı açıklamalarda bulunulmuştur. Esmâ-i hüsnâ ile dua ve niyazda bulunmanın faydalarına dair deliller sıralandıktan sonra isim-i a'zam konusundaki farklı görüşler zikredilerek böyle bir ismin insanlar tarafından bilinmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir.

Eserin üçte ikisini oluşturan, "Ana Konular" (makâsîd ve gâyât) başlıklı ikinci bölümde ilâhî isimler esmâ-i hüsnâ hadisindeki sıraya göre ele alınmıştır. Burada önce tasavvuf literatüründe büyük önem taşıyan "hüve" (hû) zamiri üzerinde durulmuş (krş. *DîA*, XI, 410), ardından lafza-i celâl ve ona bağlı olarak kelime-i tevhid hakkında geniş açıklamalara yer verilmiştir. Daha sonra "rahmân" ve "rahîm"den başlanarak doksan dokuzuncu isim olan "sabûr" a kadar her ismin etimolojik izahı ve şerhi yapılmıştır. Konular işlenirken yer yer Eş'ariyye kelâmcılarınca geliştirilen delillerden hareketle muhaliflerin görüşleri cevaplandırılır. Ayrıca hemen her isme ait meselelerin açıklanmasının ardından bu isimle Allah'ı nitelemenin hikmet ve faydalarına temas edilir.

"Ekler ve Tamamlayıcı Bilgiler" (levâhik ve mütemmimât) adını taşıyan üçüncü bölüm iki fasıldan meydana gelmektedir. Birinci fasılda, naslarda Allah'a nisbet edilmeyen ve Râzî tarafından "zât isimleri" diye adlandırılan "şey, kadîm, ezeli, vâcibü'l-vücûd, dâim, cisim, cevher" kelimeleri hakkında kısa bilgiler verilmiş ve son iki kavramın zât-ı ilâhiyyeye izafe edilemeyeceği vurgulanmıştır. İkinci fasılda, naslarda Allah'a nisbet edilmekle birlikte içeriklerinde beşerî özellikler taşıyan ve müellifçe "sıfât-ı ma'neviyye" denilen "muḥîṭ, karîb, müdebbir, mahabbet, rızâ, sahat, gadab, muvâlât- muâdât, kerâhiyet" kavramları ele alınmıştır.

Levâmi'u'l-beyyinât, Gazzâlî'ye ait *el-Maḥşadü'l-esnâ*'dan sonra esmâ-i hüsnâ konusunda başvuru olan önemli bir eserdir. Kitapta ilâhî isimlerin etimolojisi

ve açıklaması yanında kelâmî izahlara da yer verilmiştir. Hemen her ismin sonunda tasavvufî-ahlâkî izahlar yapılmışsa da müellif bu konuda faydaladığı Kuşeyrî ve Gazzâlî'nin eserleri kadar başarı sağlamamıştır. Kitapta yer yer -*Mefâtiḥu'l-ğayb*'da da görüldüğü üzere- gereksiz tasniflere ve haşvi andıran açıklamalara da rastlanmaktadır. Mevcut atıflardan anlaşıldığına göre Ebû Süleyman el-Hat-tâbî, Hâris el-Muhâsibî, Ebû İshak el-İs-ferâyîni, İbn Kuteybe, Ebû'l-Berekât el-Bağdâdî ve Gazzâlî gibi âlimlerin eserleri *Levâmî'u'l-beyyinât*'ın kaynakları arasında yer alır. Kitapta ele alınan bazı konuların işlenişini Abdülkâhîr el-Bağdâdî'nin *el-Esmâ' ve's-şifât*'ı ile de benzerlik arzeder.

Müteahhir dönemlerde esmâ-i hüsnâ-ya dair yazılan eserlerin kaynaklarından birini oluşturan *Levâmî'u'l-beyyinât* bu niteliğini günümüze kadar sürdürmüştür. Ali Osman Tatlısu'nun hazırladığı *Esmâ'ü'l-Hüsnâ Şerhi*'nde (Ankara 1957) ve Ahmed eş-Şerebâsî'nin *Leḥü'l-es-mâ'ü'l-ḥüsnâ* adlı eserinde (Beyrut 1402/1981-82) *Levâmî'u'l-beyyinât*'tan faydalanıldığı tesbit edilmiştir. *Levâmî'u'l-beyyinât* bazı şarkiyatçıların çalışmaları-na da konu teşkil etmiştir (bk. bibl.). Çeşitli yazma nüshaları bulunan eser (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1664, Lâleli, nr. 1552, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 1158; Konya Yûsuf Ağa Ktp., nr. 4713; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 498) Muhammed Bedreddin el-Halebî'nin tashihiyle yayımlanmış (Kahire 1323), ayrıca Tâhâ Abdür-raûf Sa'd'ın tahkikiyle basılmıştır (Kahire 1396/1976; Beyrut 1404/1984).

BİBLİYOGRAFYA :

Fahreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdür-raûf Sa'd), Beyrut 1404/1984; a.mlf., *Mefâtiḥu'l-ğayb*, Beyrut 1410/1990, XV, 70; İbnü'l-Kiftî, *İḥbârü'l-'ulemâ'*, s. 191; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 249; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), VIII, 87; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1569; Brockelmann, *GAL*, I, 668; *Suppl.*, I, 922; G. C. Anawati, "Un traité des noms divins de Fakhr al-Din al-Râzî, le Lawâmî' al-bayyinât fi'l-asmâ' wa'l-şifât", *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb* (ed. G. Makdisi), Leiden 1965, s. 36-52; a.mlf., "Rahman et rahim dans les Lawâmî' al-bayyinât de Fakhr al-Din al-Râzî", *Islamic Theology and Philosophy: Studies in Honor of George F. Hourani* (ed. M. E. Marmura), Albany 1984, s. 63-77; M. Sâlih ez-Zerkân, *Faḥrûddin er-Râzî ve ârâ'ü-hü'l-kelâmîyye ve'l-felsefiyye*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-fikr), s. 72-73; Muhammed Aruçî, *Abdülkâhîr el-Bağdâdî ve el-Esmâ' ve's-Sifât Adlı Eseri* (doktora tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, XI, 404, 407, 410.

MUHAMMED ARUÇI

LEVANT

Avrupa literatüründe
X. yüzyıldan başlayarak
Akdeniz'in doğu kıyılarındaki
ülkelere verilen ad.

Latince "meydana çıkma, yükselme" anlamındaki *levareden* türetilen kelime güneşin doğduğu yönü işaret eden bir anlam taşır. İtalyanca *levante* Fransızca ve İngilizce'ye *levant* şeklinde girmiştir.

Levant kavramı içine hangi ülkelerin girdiği hususunda farklı görüşler olmakla birlikte başlangıçta Ege adaları ile Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyıları için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Haçlı seferleri sırasında Suriye, Filistin ve Kıbrıs ile Mısır'ı, XIII. yüzyılda Kırım'a kadar uzanan Karadeniz bölgesini kapsamı içine aldığı görülmektedir. Ümit Burnu yolunun keşfinden sonra Uzakdoğu ülkelerine Uzak Levant denilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından Levant adı yalnızca Suriye ve Lübnan için kullanılmıştır. Fransız mandasına verilen bu ülkeler bağımsızlıklarını kazanıncaya kadar bir kısım literatürde Levant devletleri diye anılmıştı (bk. bibl.).

Doğu Akdeniz kıyılarının Levant olarak adlandırılmasında, Bizans Devleti'nden serbest ticaret izni alma girişiminde bulunan Ortaçağ'ların denizci İtalyan şehir devletlerinin önemli rolü vardır. Levant ticaretine ilk yönelen İtalyan şehri güneydeki Amalfi olmuştu. Amalfililer, daha X. yüzyılda Avrupa'da çok aranan ecza ve boya ham maddeleriyle ipekli kumaşları Bizans başşehirinden ya da İskenderiye'den İtalya'ya taşımaya başladılar. Ancak şehir yüzyılın sonlarında Norman Krallığı'na bağlanınca Venedik Levant'ta üstün duruma geçmişti. Venedik'in ardından XII. yüzyıl başlarında Pisa ve yüzyılın sonlarında Cenova bu ticarette pay sahibi olma ve bölgede koloniler kurma yarışına girdi.

Venedikliler'in Avrupa ile Levant arasındaki faaliyetleri, Roma-Germen İmparatorluğu ile Bizans İmparatorluğu arasında haber taşıyıcılığıyla başladı. 992 yılında Bizans topraklarında ticaret yapma hakkını kazandılar. Bu haklar daha sonraları genişletilmişse de 1097'de İstanbul'a giren Haçlılar'a katılmaları Bizans'la ilişkilerine gölge düşürdü. Bundan yararlananlar Pisalılar oldu. Tam bağımsızlığını 1099'da kazanabilen Cenova ancak 1142 dolaylarında Bizans'la bir ticaret anlaşması yapabilmişti.

Haçlı seferleri ticareti Suriye ve Filistin'e, arkasından Mısır'a kaydırdı. Bu seferler sırasında orduları Levant'a taşıyan Ceneviz ile Venedik yörede kurulan Kudüs, Antakya, Urfa (Edessa), Trablusşam krallıklarından ve prensliklerinden çok geniş ticarî imtiyazlar elde etti. İtalyan tüccarları Mısır ile de daha yoğun ticarî ilişkiler kurdular. Gerçi Asya malları Suriye pazarlarında da bulunuyordu, fakat bu malların limanlara taşınması için uzun ve pahalı olan bir kervan yolculuğu gerekiyordu. Halbuki İskenderiye'de bunları daha ucuz elde etmek mümkündü. Ancak burada da papalığın getirdiği yasaklarla karşılaşmıştı. IV. Nicolas'tan (1288-1292) başlayarak papalar müslüman hükümdarlarla yapılan ticaret anlaşmalarının, hatta İslâm ülkelerinde seyahat etmenin dine aykırı olduğunu öne süren bir dizi emir-nâme (decreto) yayımladı (Yver, s. 143). Bu konuda İslâm açısından da bazı sorunlar vardı, fakat genelde İslâmiyet Ehl-i kitap olanlarla belli şartlarda ilişkiye ve anlaşmaya, müste'men sayılanlara bazı kolaylıklar ve haklar tanımaya imkân veriyordu. Sonuçta ticaret bütün bu engelleri aştı. İtalyan devletleri Mısır'da da ticaret yapma hakkını elde ettiler. Giderek bu ülke ulaşım ve ticarete Levant'ın en önemli yeri ve kilit noktası olmuştu.

Öte yandan İtalyanlar Anadolu'nun Doğu Akdeniz kıyılarına yayılmışlar ve Kıbrıs'a da yerleşmişlerdi. O tarihlerde Seyhan (Sarus) ve Ceyhan (Pyramus) nehirleri ortak bir ağızdan denize döküldüğü için gemiler bu kesime yanaşabiliyordu. Tarsus çayı da henüz kumlarla tıkanmadığından Tarsus denizle ilişkisini yitirmemişti. Diğer taraftan Adana ve Misis'in de (Yakapınar) akarsularla, denizle irtibatı bulunuyordu. XIII. yüzyıl başlarında bölgeye hâkim olan Ermeni Krallığı'nın Ayas (Lajazzo = Yumurtalık) ve Korykos (Curcho, Gorigos = Kızkalesi) olmak üzere başlıca iki büyük limanı vardı. Söz konusu limanların demirleme ve konaklamaya elverişli olmaları yanında kara yoluyla Anadolu içlerine, oradan da Karadeniz'e ve İran'a bağlanmaları önemlerini daha da arttırmıştı. Burada ticarî imtiyaz elde eden ilk devlet Cenova olmuş, onu Venedik, Pisa ve Floransa takip etmişti. Kıbrıs ise Lusignan Krallığı'ndan Venedik idaresine geçmişti.

Doğu Akdeniz yöresinde bu gelişmeler olurken IV. Haçlı Seferi Venedik ile Cenova'yı Levant'ta yeni bir üstünlük yarışına sürükledi. 1204'te İstanbul'u işgal eden Latin orduları arasında yer alan Venedik,